

The book is ending with annexes referring to the bibliographical sources (a very impressive catalogue of titles), p. 292–331; lists of illustrations (p. 332–333) and maps (p. 334); an English summary (p. 335–343); and two very useful indexes: of terms (p. 344–345) and of geographical places (p. 346–352).

At this point I have also to mention the high-quality of illustrations which gave even a more pleasant aspect to this book.

At the end, it can be said that this book represents an excellent achievement of the author and to the benefit of historians. A good idea it will be if this book will have an edition in a foreign language of a worldwide circulation.

CRISTIAN GĂZDAC

Dorel Bondoc, Nicolae Gudea – *Castrul roman de la Răcari. Încercare de monografie*, Cluj-Napoca: Mega 2009, 495 p. (inclusiv ilustrație).

Încercare de recenzie

Cea mai proastă recenzie este recenzia la un film prost. Cartea despre care voi scrie este un subiect suficient de penibil pentru a nu dori o discuție despre; atât că, din nefericire, sunt obligat să iau poziție publică.

Pe chiar a doua pagină de text (p. 8), sunt scrise, negru pe alb, următoarele: „*Trebuie de la început să mulțumim responsabilului științific al șantierului arheologic Răcari, dr. S. Teodor de la Muzeul Național de Istorie a României, care a fost de acord cu publicarea în această formă a datelor despre castrul roman de la Răcari*”. Precum într-un banc de la Radio Erevan, nu e mașină, e bicicletă, și nu i-a fost dată, ci i-a fost luată. Simplu și neverosimil, autorul acestor rânduri nu numai că nu și-a dat acordul pentru ceva, dar nici măcar nu a știut că se plănuiește o monografie, încercare sau altceva, deși pregătirea volumului „*s-a întins pe o durată de câțiva ani*” (p. 11).

M-am consultat cu câțiva colegi mai în vârstă pentru a afla ceva similar, și nu am aflat. Nu există un precedent pentru o monografie publicată fără acordul coordonatorului științific al unui șantier arheologic. Nu există, cred eu, nici precedentul unei minciuni atât de tupeiste, punându-mi în cărcă toate aberațiile produse de colaboratorul meu. Nu există un calificativ pentru „realizările” lui Dorel, așa încât ele vor rămâne, pur și simplu, „incaficabile”.

Dorel este un brand național al *tranzității*. Este personajul năuc, lucrând cu târnăcopul în cabluri de tensiune, condus de filosofia de viață a pălmașului român – „merge și așa”, zâmbind larg, parfumat cu vinars prost. Și fiindcă realizările stau în *Unire*, există și un personaj mai cu experiență, specialist în glume groase, amintire din armată; cea mai tare, de această dată, este semnătura de pe copertă. Nu pot să cred că *domnul profesor* a citit lucrarea înainte de a o trimite la publicare, pentru că era imposibil să nu observe enormitățile propuse de semnatarul titular. Să-mi fie iertat, deci, dacă am să vorbesc aproape numai despre Dorel.

Dorel este un *culegător*. Dacă trăia pe vremea lui Treboniu Laurian – ar fi putut fi un colecționar de oarecare prestigiu. Doar că, din nefericire (inclusiv pentru el), este contemporanul nostru. Tot ce culege el se dă prin sita de fier și devine marmeladă. Datele care ajung în posesia lui sunt storcite, amestecate cu mult zahăr și învelite în ziar.

Ca orice culegător, Dorel fură corcodușe de câte ori se poate. Exemplu:

„*Același profil [S.1/1991, Vlădescu] arată și faptul că săpătura arheologilor militari a surprins pe latura de vest a castrului și un șanț dublu, de forma literei W, aparținând castrului mare de pământ (Vlădescu et alii 1996, p. 7, fig. 1), deși acest lucru nu a fost sesizat; ca dovadă, peste numai doi ani, când profilul a fost redesenat și republicat (Vlădescu et alii 1998, p. 83), șanțul dublu a fost omis*”

A se compara cele de mai sus cu fragmentul următor (Teodor – „Prima amenajare...”, în *Dacia Augusti Provincia*, 2006, 224, comentând același profil):

„... sub marginea superioară a șanțului mare se zăresc două alveolări care mie unul îmi demonstrează că militarii văzuseră ceva din șanțul dublu în W, respectiv chiar baza acestei ame-

najări, care arată, fără alte complicații sau explicații, că acolo există o amenajare suplimentară, despre care nici textele publicate, nici cele rămase în manuscris, de la Cristian M. Vlădescu, nu amintesc nimic. (...) Același desen de plecare este reprodus, după doi ani, în *Oltenia*, ceva mai curățel, fără deformări și cu scară, dar și ușurat de elementele jenante, respectiv de acele lucruri care nu puteau fi explicate“.

Nu mă pot însă hotărâ ce este mai grav: când Dorel uită să citeze, sau când se hotărăște să o facă? Numele meu apare, peste tot, drept „S. Teodor”, deși nu am semnat niciodată cu inițiala S. Raportul nostru pentru campania din 2007 ar fi semnat de „S. Teodor, C. Țentea, D. Bondoc”; numele din mijloc nu este Ovidiu Țentea, cum ați crede, ci Corina Țentea, pardon, Nicolae. Amuzant?

Dorel își însușește cu nerușinare rapoartele noastre, semnate și de el, dar realizate integral de mine, și face o carte; o carte la care mai invită și alți meseni, să nu se plictisească. Doar că la masă, normal, se servește numai marmeladă, descleiată din ziar. În marmeladă au căzut tot felul de lucruri, precum desenele de profil ale șanțurilor de apărare din diverse faze, redesenate (grotesc) de Dorel și reduse la „esență” (fig. 13, 16, 24). Cum esențele oltenești nu sunt nici foarte tari, nici ținute în recipiente mici, este reprezentat și fundul de șanț. La figura 13 schițele de profil de șanț de apărare (faza 1) sunt reprezentate de la exterior spre interior, la sud, dar de la interior spre exterior – celelalte trei. Ce contează? Șanț să fie! Povestea se repetă întocmai la fig. 16 (șanțuri din faza 2), unde reprezentările sunt de trei ori de la interior la exterior, iar o dată de la exterior la interior. La figura 24 profilul este trunchiat, așa încât nu se vede și începutul celui de al doilea șanț de apărare de pe latura răsăriteană. Plin de aprehensiuni științifice, Dorel mazilește de la sine putere orice informație care îl deranjează. Cum ar fi putut altfel bate câmpii cu fotografia aeriană? Citez:

„[Despre fotografia aeriană a lui Al. S. Ștefan 1986] „Pe fotografie se mai poate distinge o dâră de culoare albă ce vine dinspre sud de castru, ocolește colțul său de sud-est, oprindu-se probabil la porta praetoria; fără îndoială (s. EST), este vorba despre urma unui drum roman, observat mai de mult și de Gh. Popilian, drum ce venea de la Jiu și se oprea la porta praetoria (Tudor 1978, p. 292)”

O minunată frază, tipică stilului deja consacrat, în care nu se mai știe dacă vorbim despre Ștefan, Popilan, Tudor sau Bondoc, adică marmeladă. Doar că respectiva „dâră” (fig. 7, p. 82) trece prin al doilea șanț de apărare, pe care tot „noi” l-am postulat (vezi raportul pentru 2003¹), așa că „dâra” poate fi orice, și un drum de care de pe vremea lui Tocilescu.

Ați văzut vreodată un desen de profil făcut de Dorel? Nici nu o să vedeți, până nu vă arăt eu (dar altă dată). Această cărămidă de aproape 500 de pagini conține, cu totul, un profil preluat de la Vlădescu (fig. 10a) și profilul S.4 (fig. 10b), adică cel pe care a lucrat Bondoc, dar a desenat Teodor.... La pagina următoare, 87, la figura 11 găsim un alt desen de-al meu, cu eticheta „Castrul roman de la Răcari. Reconstituirea incintei castrului mic de pământ (după S. Teodor)”. Trimiterea „exactă”, pentru acest desen, este la pagina 36, unde scrie „Teodor 2006, p. 224, fig. 4 (Fig. 12)”. La figura 12 – o „reconstrucție” ot Bondoc, trimiterea reală fiind fig. 11. Dar nu e tot! La „Teodor 2006”, desenul respectiv, reprodus de Dorel, nu se găsește la fig. 4, ci la fig. 6, cu titlul „Fotografie a machetei castrului din Léon (a) și schema de principiu a secțiunii unei asemenea amenajări”...

Mai puteți? Mai am. La aceeași pagină 36 Dorel scrie că „... am procedat la redesenarea planului publicat de S. Teodor (Teodor 2006, p. 230, fig. 10) (fig. 14)”. Doar că, surpriză, la fig. 14 găsim o reconstrucție (nu e clar a ce sau de unde) datorată lui Radu Florescu.... Trimiterea corectă era la fig. 10, ot Bondoc, pe aceeași pagină cu „schița” domnului profesor Gudea, doar cu Nordul mai căș. Un detaliu... În fine, la p. 51 se face trimitere la o figură preluată de la Mișu Davidescu, care ar fi trebuit să se găsească la fig. 54, care însă nu este nicăieri.

În marmeladă sunt și destule fructe stricate. Așa e rețeta. De aceea se și pune mult zahăr, iar textul e plin de drăgălășenii. De exemplu, Dorel mă părăște că șanțul traianic de pe latura răsăriteană ar fi fost măsurat întâi de 7,85 m lățime și 2,34 m adâncime, dar că apoi m-aș fi răzgândit, propunând cifre mai mici (p. 36). Povestea veritabilă are și niște detalii. A trebuit să păsăresc situl, în ultimele două zile ale campaniei 2004, tot pentru probleme ale șantierului, căutând borne din sistemul național de geodezie; în absența mea, Dorel găsisese acest șanț și, singur fiind, a trebuit să-l și deseneze, fiindcă se

¹ Rapoartele campaniilor 2003–2008 se găsesc pe site-ul Cimec, însă versiuni mai dezvoltate, cu mult mai multă ilustrație, se găsesc pe micro-site-ul șantierului Răcari, pe serverul Muzeului Național de Istorie (http://www.mnir.ro/cercetare/santiere/racari/Index_Rac.htm).

închidea șantierul. Doar că acel desen avea multe probleme și am decis ca în campania următoare să redeschidem și să clarificăm problemele stratigrafice. Așa s-au schimbat și cifrele.

Alte gingășii sunt doar strecurate printre dinți, precum fragmentul „*în încercarea de a realiza o ilustrație adecvată, S. Teodor a publicat o propunere de reconstituire a respectivului profil (p. 36)*”, sugerând că, da, omul are intenții bune, dar... Culmea, nici profesorul Gudea nu scapă de tratamentul sumar de ospetie: „*În vederea prezentării aici a unei ilustrații cât mai elocvente, am reprodus schița publicată de N. Gudea (Gudea 2005, p. 489, nr. A.5), dar fără scara grafică deoarece dimensiunile nu corespund*”. Surpriză, însă: figura 9, despre care se face vorbire, are scară! Dorel, gentil, a pus-o el, „corect”. Cu emoție – am măsurat ce a ieșit. Conform schiței d-lui Gudea cu scara lui Dorel, castrul mic are dimensiunile de 172,8 x 142,4 m, adică aproximativ dimensiunile castrului mare... E și acesta un început!

Ca unul care are deja „un metru de cărți”, cel mai bine îi șade lui Dorel costumul de profesor. E cam larg, dar e tot descheiat la vreo patru nasturi, ca să recunoaștem personajul. De la înălțimea catedrei imaginare, Dorel vorbește despre orice, plictisit de detalii (nu discută subfaze „*pentru a evita speculațiile stratigrafice*”, p. 35; *principia e la mijloc*, între porțile *praetoria* și *decumana*, fiindcă diferența este numai de... 10 m, p. 47) cu dezinvoltura consacrarii. Castrul de la Răcari s-ar afla, deci, la vest de Jiu (p. 8), deși îl veți găsi la est; același obiectiv s-ar afla la 22 km de confluența Motrului (p. 20), sau la 11 km de același reper (p. 9). Castrul ar avea „*porți patrulatere (sic) ieșite în afară*” (p. 41), ca și cum cei 0,15 m ar permite o asemenea apreciere, iar turnurile sunt „bastioane” (p. 45). Arhitectura romană nu mai are secrete pentru Dorel, care ne arată roata cum se învârtă: „*Judecând după arhitectura specifică a castrurilor romane (se referă la principia, nota EST), ne putem închipui că atrium-ul nu era acoperit*” (p. 48). Cu cifrele este ceva mai greu. Intrarea în *atrium* ar avea lărgimea de 7 m (p. 48), deși pe planul comandamentului, publicat de Florescu și republicat de Dorel (fig. 41), scrie clar că sunt 6 m. Pe planul lui Florescu *oecus* are trei contraforți, la Dorel – când trei gălme (fig. 15, 22), când 5 contraforți (fig. 21, 62). Detaliile joacă desenatorilor entuziaști ai lui Dorel feste după feste: contraforții grânarului arată ca picioarele de gândaci (fig. 15), turnurile sunt ba la interior (fig. 15, 22), ba ieșite vreo doi metri (fig. 21, 62), *principia* a alunecat din axul porților *praetoria* și *decumana*, lipsesc camere în *armamentarium* (fig. 62), etc. Nu desenul este punctul tare al lui Dorel, ci viziunea, împărtășită nouă prin nesperat de multe „reconstituiri” (fig. 12, 17–20, 25, 38, 40, 45, 69), mărturie a luminii de veghe...

Provinciile romane?... Un fleac! „*Pentru stabilirea etnicului soldaților de la Răcari poate fi invocată diploma militară descoperită aici*” (p. 62) (IDR I 29) De ce ar conta faptul că ea a fost emisă pentru un veteran din *Moesia Superior*?... *Horreum*?... O banalitate (p. 48–49)! A scris și Petculescu despre *horrea* din Dacia (*Saalburg Jahrbuch* 1987)? Cine-i Petculescu și de unde ar putea ști că „*zidurile sale au grosimea de 80 cm, fundațiile îngustându-se la bază până la 70 cm*” (p. 48)? Inginerie curată!... Că veni vorba... Geodezia e la degetul mic (cel cu unghie lungă)! Dorel publică planuri „georeferențiate” (fig. 55, 56), dar și ortofotografii „georeferențiate” (fig. 57–59), deși lipsesc nu numai oricare elemente de georeferențiere, dar și orientarea geografică, fiindcă maestrul decide să prezinte materialele orientate și spre nord (fig. 55), dar mai ales spre vest (restul), ca să ne testeze perspicacitatea. Și fiindcă repetiția este mama învățăturii, vedem de mai multe ori același lucru (fig. 10 cu 15; fig. 57–59).

Scurta discuție despre piese paleocreștine ne oferă un paragraf savuros: „*La Răcari există două piese care sugerează, respectiv atestă prezența unor elemente creștine. Este vorba despre o cupă pe care a fost zgâriată o cruce (pl. LXIII, nr. 266b), care se înscrie într-o serie bine cunoscută în Oltenia (Gudea, Ghiurco 1988, 189, nr. 8–10). Această prezență de secol III este oarecum întărită de descoperirea într-o epocă mai târzie a opaișului bizantin*” (p. 62). Paragraful citat are exagerat de multe probleme, chiar pe standardul *Unirea*. Nu sunt două piese, ci cel puțin trei. Cea neamintită aici este o cruce greacă cu capete ușor lățite, șampilată sub buza unui vas ceramic (poziție neobișnuită, vezi cat. 151), care nu poate fi decât de secolul VI, și am scăpat de emoții. A doua piesă ceramică este cea la care se face trimitere, doar că are numărul de catalog 304, nu 266. De unde știe Dorel cum datează cănița, câtă vreme condițiile descoperirii sunt necunoscute? Ar putea fi, la fel de bine, de secol V. *Crux immisa quadrata* contra-recomandă viguros o datare în secolul III, pentru bunul motiv că nu este cunoscută pe ceramică până la mijlocul veacului IV. Și care ar fi „certificatul” emis – *oarecum* – de opaișul bizantin?... Dar cireașa de pe tort (căzută și ea în marmeladă) este la catalog, unde doctorul Bondoc dă cu părerea că acea cruce zgâriată ar fi „mult mai probabil un semn de olar”. Ar mai fi ceva de comentat?

Care ar fi totuși contribuția profesorului Gudea?... Pot identifica doar reconstituirile de la fig. 62 și 62a (cu comentariile aferente de la p. 57), prin care se demonstrează posibilele aranjamente ale

barăcilor. Prima variantă este cu barăci rânduie *per strigas*, variantă susținută de sondajul stratigrafic din *praetentura dextra* (v. raportul campaniei 2004). Autorii nu se mulțumesc cu atât, dorind să ne arate măiestria în ale castramentăției și aranjează și o variantă cu barăcile orientate *per scamna*. De ce? Fiindcă Dorel nu are nimic de-a face cu stratigrafia, deci nu a înțeles săpătura, și fiindcă Nicolae Gudea a ajuns la vârsta la care de-abia mai are timp să citească ce scrie (dacă mai are), darămite să mai citească ce scriu alții, și aceia iluștri necunoscuți. Față de această scăpare, faptul că barăcile numerotate 14 și 11 se suie pe *oecus*, sau că lățimea barăcilor duble este de 21 de m, sunt unele dintre detaliile de sacrificiu, precum și pretenția nerezonabilă că la Răcari ar fi putut fi găzduiți 1000 de soldați din trupe călare (p. 57).

Despre catalog, impresionant doar prin dimensiuni (1233 poziții), mai rămân de spus doar câteva lucruri. În primul rând – lipsesc tocmai fragmentele de statui colosale de bronz, pe care le aștepta toată lumea, și pentru care va trebui să așteptăm volumul 2 (sau 5) al încercării de monografie. Despre ceea ce există, trebuie spus că reprezintă o cantitate considerabilă de muncă. Păcat de desenele urâte (cu care însă ne-am obișnuit), de absența mențiunii analogiilor sau a oricărei tentative de datare. În rest – un imens volum de date, de analizat de aici încolo.

Voi fi foarte scurt cu concluziile. Pe Nicolae Gudea nu doresc să-l judec. Îl cunosc prea puțin pentru a încerca să înțeleg isprava; dânsul face parte dintr-o generație despre care istoria arheologiei are a da socoteală. Cu Dorel Bondoc lucrurile sunt mult mai clare. Faptul că este incompetent nu ar fi, poate, foarte grav. Nici unul nu ne-am născut învățați și avem de acumulat toată viața pentru a presta măcar decent. Ambiția stupidă, minciuna și furtul sunt însă atitudini descalificante și îl contrarecomandă pentru practicarea meseriei de arheolog.

EUGEN S. TEODOR

D. Protase, N. Gudea, R. Ardevan, *Din istoria militară a Daciei romane. Castrul roman de interior de la Gherla / Aus der Militärgeschichte des römischen Dakien. Das römische Binnenkastell von Gherla*, editura Mirton (Timișoara 2008) [Museum Banaticum Temesiense, Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica, Seria A. Monografii, nr. XLVI]; ediție bilingvă română-germană, 503 p., 36 fig., 100 pl.

Într-o vreme în care arheologia castrenă românească își vede relocate multe dintre eforturile științifice dinspre ea spre obiective non-militare ale perioadei romane – reorientare invocată și dorită asiduu cu mult înainte de către unii cu netăgăduite dar nu din întrutotul justificate rațiuni –, într-o vreme în care destule complexe arheologice din castre au bune decade de când sunt rămase pe filele jurnalelor de săpătură și hârtie milimetrică iar vestigiile comune adiacente le împărtășesc implicit soarta zăcând pe rafturile din depozitele instituțiilor implicate în săpăturile arheologice (dacă *Fortuna* le-a hărăzit chiar și atât), orice fel de apariție editorială autentică în domeniu trebuie salutată cu bucurie. Dar în egală măsură și cu cea mai rece rezervă. Evoluția literaturii în domeniu și *status*-ul ei actual impun cu prisosință, nu fără regrete, dar cu necesitate, și o atare atitudine.

Sunt sentimentele contradictorii care ne încercau atunci când am purces la lecturarea volumului pe care ne propunem să-l prezentăm în rândurile ce vor urma. Condițiile efective în care s-a desfășurat cercetarea arheologică propriu-zisă (mărturisite în volum la p. 19–23, în special 23), atunci când ea chiar a avut loc, nu ar face onestă o recenzie a acestuia în adevăratul sens al cuvântului, este însă de la sine înțeles că anumite remarci critice, punctuale, care țin de însăși valorificarea informației brute, atâta câtă există, nu credem că ar trebui să se excludă *a priori* din cauza aceleiași rațiuni precizate. Efortul științific întrerupat editorial poartă semnătura a trei cercetători binecunoscuți comunității științifice aflate în slujba studiului antichității, ei atingând cu intensități de la foarte mare la mai mică domeniul castrenă printre întreprinderile lor științifice.

În primul rând dorim să atragem atenția asupra bunei inspirații a autorilor de a-și edita demersul bilingv, traducerea în limba germană fiind realizată de către E. Nemeth. Opțiunea este explicabilă înainte de toate prin faptul că volumul reprezintă cronologic ultimul exponent ieșit din presa tiparului